

Виолета ЦВЕТКОВСКА ОЦОКОЉИЋ
Татјана ЦВЕТКОВСКИ

УЛОГА КОТОРА И ЦРНОГОРСКИХ ПЛЕМЕНА У ПРЕНОСУ МЛЕТАЧКЕ ДИПЛОМАТСКЕ ПОШТЕ

Кључне речи: дипломатска пошта, Котор, Венеција, Цариград

Овај текст говори о улози Котора и Црне Горе у периоду од 15-17. века у преносу и обезбеђивању дипломатске венецијанске поште која је путовала за Цариград. На основу доступних уговора, повеља и извештаја, могуће је утврдити да је Котор поседовао изузетан стратешки положај који је омогућавао да се пристигла дипломатска пошта из Венеције, преко Котора, и даље, брдских црногорских племена шаље за Цариград. За безбедност преноса поште били су одговорни которски племићи који су даље склапали договоре (усмене и писане) са старешинама црногорских брдских племена. Курири (или поштоноше) имали су ухордане путеве, преноћишта и везе са млетачким амбасадором (баилом) код којег су често остајали више дана.

На основу мноштва појединачних уговора, писама, повеља и на крају жалби, могуће је утврдити пренос писане комуникације која се одвијала између Истока и Запада, преко Котора и црногорских племена у залеђу.

УВОД

Курири, који су више векова преносили пошиљке писама из европских држава на Исток, кретали су из Дубровника, Котора и повремено из Београда.¹ Велимир Сокол наводи да је управо распадање западноев-

¹ Део уговора из 1550. који се односи на курирски саобраћај између Дубровника и Београда: „На дан 20. марта 1550. Фрањо Сумичић, Мартинов, склапа слободном вољом с овде присутним Петром Радовом, куриром, погодбу, која се склапа и прихвата с тим, да речени Петар пристаје и обавезује се да ће у року од тринаест дана стићи до Будима. Први дан у који напушта Дубровник нема се урачунати у наведени рок од тринаест дана а по одласку из Будима дужан је отићи у Смедерево или у Београд, те по одласку из

ропског феудализма и настајање нових, јаких, централистички организованих држава, међу којима су се на првом месту налазиле Немачка и Француска, довело до наглог развитка дипломатије и шпијунаже, која је опет условила нагли пораст преписке и преноса вести. Међутим, у погледу преноса пошиљки на Левант, оне су још дуго остале зависне од услуга Венеције и њене курирске службе².

Када су Турци заузели Цариград, италијански градови – републике (Венеција, Генова, Пиза) су наставили своју дипломатску политику са Цариградом која се одвијала првенствено преко млетачког амбасадора (баила) као сталног дипломатског представника Венеције на султановом двору.³ Преко његових, најчешће шифрованих извештаја, Венеција је занивала највећи део своје политике. Ова преписка одвијала се преко Котора као битног стецишта најразноврснијих информација и даље преко црногорских племена. Временом је источна јадранска обала⁴ постала главни центар дипломатских и обавештајних служби у коме су се најнепосредније среле две велике и потпуно различите цивилизације тог вре-

једног од та два града, Смедерева или Београда, вратити се у Дубровник у року од шест дана...“ („Die XX martii 1550. Franciscus Martini Sunicich sponte convenit cum Petro Radi curerio, ibi presente, stipulante et acceptante in hunc modum, quod dictus Petrus tenaetur et sic promissit in spacio tresdecim dierum proxime futurorum se confere Budam. Et primus dies quo recedet a Racusio poni non debeat in numero dictorum tresdecim dierum, et cum a Buda recedet debeat venire in Smederevo aut Belgradum, et quando recedet ab altero dictorum locorum Smederovi aut Belgradi debet venire Racusium in spacio sex dierum...”), J. Тадић, Дубровачка архивска грађа о Београду, Београд, 1950, Том I, 47, Велимир Сокол, „Курирски саобраћај преко Балкана у 16. вијеку“, *ПТТ Архив V*, (Београд: ПТТ Музеј), 1959; 50.

² Француска 40-их година 16. века успева да постави свог службеника у Венецији који је отпремао дипломатске пошиљке у Дубровник а даље их је прихватао други француски повереник који их је даље отпремао преко Херцеговине и Србије у Цариград. Аустрија међутим, због ратног стања са Турцима још дуго остаје зависна од млетачке курирске службе преко Котора, избегавајући пренос поште преко Дубровника, највероватније из разлога да њихова службена пошта за Цариград не би ишла истим каналима са француском поштом. Тек половином 16. века уз сагласност млетачке владе, Аустрија отвара у Венецији сопствено одељење преко којег ће пошту из Аустрије даље отпремати за Рим и Левант. Исто, 48-50.

³ Спремић Момчило наводи да су ћерке деспота Ђурђа Бранковића, Кантакузина (Катарина) и Мара Бранковић уз сагласност султана Мехмеда II Освајача извесно време посредовале у склапању турско-млетачког мира. Такође, млетачке власти 1470. године упућују своја два амбасадора да пре одласка код султана најпре посете Кантакузину и Мару. Међутим, иако су се сестре понудиле да тумаче млетачке политичке ставове на Порти тај предлог је одбијен, *Вараждински ајосџол*, (Београд: Музеј СПЦ, Загреб: Музеј СПЦ Епархије загребачко-љубљанске), 2005; 38-40.

⁴ *Terra Firma* је израз који је подразумевао територије у поседу Млетачке Републике, Велимир Сокол, „Прилози за проучавање поштанске службе у нашим земљама за време Млечана“, *ПТТ Архив IX*, (Београд: ПТТ Музеј), 1964; 14.

мена. О ѿудима који су преносили млетачку дипломатску пошту још увек се не зна довољно. Подаци који говоре о преносу ових пошиљки такође су засновани на појединачним уговорима или уговорима ретких курирских удружења, старешина црногорских племена, молбама или жалбама које су упућиване сенату у Венецији. Ипак, већ половином 15. века, помињу се венецијанска удружења (*Corrieri Veneti*) која су формирана за пренос државне поште, а најчешће су називана *Veneciani*, *Bergamaschi* и *Montenegrini*. Постоје тврдње да су нарочито Црногорци били тражени и свуда хваљени.⁵

У тим несигурним временима, када је пренос пошиљки био угрожен због гусарских напада на поморском путу за Левант са једне стране и од окупираних турских копнених територија са друге стране, Котор (иако више пута угрожен турским продорима 1539, 1571. и 1657.) је био главни центар за пријем и даљи пренос поштанских пошиљки из Цариграда у Венецију и обрнуто. Изванредни провидур (*provveditore stradiario*) чије је седиште било у Котору, поред осталих дужности које је вршио, био је одговоран за пријем и упућивање поште. Такође, често су били ангажовани и которски угледни племићи (*nobile di Cattaro*) који су склапали усмене и писане договоре са Црногорцима из околних села који су даље носили пошту копненим путем, затим преко *Царског грума* даље за Цариград. Тако је дипломатска пошта стизала фрегатом из Венеције у Котор и одатле ишла копненим уходаним путем, да би се тек крајем 16. века преко Котора организовала и поморска поштанска веза за Левант.

Ипак, временом ће Котор, поред копнених линија за Цариград, успоставити јаке поморске везе којима ће наставити да обезбеђује службену венецијанску пошту. Захваљујући поморском искуству и брзини својих лађа⁶, поморци из Прчања су, још с краја 16. века имали ексклузивно право да преносе поштанске пошиљке између Котора, Задра и Венеције. Ове заслуге су, између осталих вероватно допринеле да Прчањ, као приморско насеље 1625. године добије поморски статус⁷. У документу који потиче из 10. јула 1625. године говори се о томе да су поморци из Прчања, преносили службену кореспонденцију Венеције. У њему се наглашава „верно и плодносно залагање општине (Прчањ) у пре-

⁵ Према S. Bandiniju, *La Posta a Treviso*, (Treviso, 1963, 55-56), Велимир Сокол, „Један сувремен извјештај о Црногорцима у служби Венеције у 17. вијеку“, *ПТТ Архив IX*, (Београд: ПТТ Музеј), 1963; 15.

⁶ *Almoro Tiepolo* је 1593. године приметио да државне лађе касне неколико дана у односу на лађе из Прчања, Луковић Дон Нико, *Прчањ, хисторијско-естетски ѿриказ*, Котор, 1937; 415.

⁷ Милошевић Милош, *Поморски рајници, ѿрговци и мецене*, (Подгорица: ЦИД), 2003; 173.

ношењу државних списа“ и „изузимање читаве општине и становника Прчања од дужности да на државним радовима служе као радници“⁸.

Ове две саобраћајнице, од којих је најважнију улогу у прва два века (15 и 16. век) извршила управо копнена саобраћајница, служиће за пренос дипломатске службене поште Венеције све до краја 18. века.

1. ПРЕНОС МЛЕТАЧКЕ ДИПЛОМАТСКЕ ПОШТЕ КРОЗ ПИСАНА ДОКУМЕНТА

Венецијанска Република је владала готово четиристо година Котором (1420-1797) и њеном околином. Међутим, ова владавина није била типично окупаторске природе јер је Котор у више наврата слао своје изасланике са жељом да се добровољно потчини Венецији.⁹ Стицајем историјских околности и захваљујући стратешком месту Котор је неколико векова играо запажену улогу у преношењу венецијанске поште у Цариград. Долазак Котора у посед Венеције 1420. године¹⁰ било је у том погледу од пресудне важности, а град убрзо постаје средиште међународног транзита преписке између Запада и Истока. Успоставља се пренос поште *Котворским друмом* – преко Цетиња, Подгорице и даље кроз јужну Србију на *Царски друм* за Цариград, који је трајао свега 17-19 дана.¹¹ Један од битних уговора који потврђује потребу Венеције за

⁸ Луковић Дон Нико, „Поштански саобраћај на Јадрану“, *ГПКМ* IV, Котор, 1956, 39-46.

⁹ Которска изасланства су ишла у Венецију још пре 1369. године, а и током наредних 50 година у више наврата. Которски изасланици (*Rossi Marino* и *Antonio Puciti*), чија ће се улога додатно истаћи придобијањем племена Паштровићи, као и разним дипломатским мисијама са Србијом (*Servia*), кренули су тајно у Венецију где су примљени 8. марта 1420. да уговарају о добровољној предаји Котора, *Archivio di Stato di Venecia* (ASV), *Secreta consilii rogatorum*, Љубић Шиме, *Листине о одношају између јужног славенства и Млетачке републике VI*, (Загреб: Југословенска академија знаности и умјетности, даље ЈАЗУ), 1882; 304

¹⁰ Услови под којима се Которани предају Венецији (*Instrumentam acceptationis civitatis Scutari*) и потписници уговора, (ASV), *Commemorialium* XI. 30, Љубић Шиме, *Листине о одношају између јужног славенства и Млетачке републике VI*, (Загреб: ЈАЗУ), 1882; 305-307.

¹¹ Вујачић Велимир, *Црногорска пошта и поштанске марке*, (Цетиње: Издавачки центар Цетиње) 2001; стр. 14. Детаљан опис копненог пута, имена писмоноша и племића, као и увођење другог, скупљег пута преко Херцеговине описао је Маријано Болица у свом извештају упућеном извесном млетачком племићу (*Maffio Michiele*). Овај извештај датира се 5. маја 1614. године. Овај спис се најчешће наводи скраћеним називом али његов пун назив гласи *Извештај и опис Санџакијана скадарског, у којему се поштанско описују градови и крајеви, њихова села, куће и становници, вера, обичаји, ствари и оружје тамошњег народа, те колико је могуће поштанско се говори о свему што је у том војвођинству знаменио* (*Relatione et descriptione del sangiacota di Scutari, dove si ha piena con-*

добрим односима са брдским племенима је дуждева повластица из 3. септембра 1451. године издата Стефаници Црнојевићу (касније Ђурашевић) која је нудила низ погодности, опрост претходних „недела“ и положај главног венецијанског војсковође горње Зете (Црне Горе).¹²

О поверљивости поштанског саобраћаја и његовој улози у ситуацијама од пресудне важности, говори закон из статута Котора, 28. маја 1440. године, надовезујући се на старији закон, изгласан 28. маја 1410. године, који изричито забрањује „сваком Которанину, властелину или пучанину, да води преписку са Словенима или Арбанасима, без изричитог одобрења градских власти“¹³. Казне су биле строге, а обухватале су наплату од 500 дуката и протеривање из свих земаља подложних сињорији. Такође, постојала је и строга забрана ношења приватне поште са службеном.¹⁴ У том несигурном и тешком времену, успостављена власт је настојала да држи контролу над информацијама и да спречи сваки облик преписке који није проверен и одобрен од стране власти.

О нестабилним и опасним путевима караванског и курирског саобраћаја говори један извештај у коме је ухваћен ухода са писмима, у јулу 1454. године. Притужба сената 3. августа 1456. односи се на Херцега Стјепана Вукчевића чија су писма била заплењена. У њима он позива своје пријатеље из Котора и по Зети (*nostris Cathari et Xente susdendo*) да одустану од сињорије и пређу под турску заштиту¹⁵. Међутим, турска

tezza delle città et siti, loro villagi, case et habitatori, rito, costumi, havere et armi Idi quei popoli, et quanto di considerabile minutamente si contegna in quel ducato; fatta da Mariano Bolizza nobile di Cattaro, (ASV), Marciana Library, Љубић, Шиме, „Маријана Болице Которанина Опис Санџацката Скадарскога од године 1614“, *Сџарине XII*, (Загреб: ЈАЗУ), 1880; 163-205.

¹² Преговори о овој повластици започети су још 1451. године када су которски бискуп Контарини и которски племић Лука Пасквали дошли пред сенат са молбом да им се одобри уговор који су склопили са Стефаницом Црнојевићем (*Stefano Cernovich*) а у корист венецијанске државе, Дабиновић Антон, *Коџор њог Млетачком ујравом*, (Загреб: Унион), 1934; 36-39.

¹³ (ИАК), *Statuta civitatis Cathari* 409-416, Дабиновић Антон, наведено дело, 85-85.

¹⁴ Временом су уходану и добро развијену поштанску службу на релацији Венеција – Цариград, преко Котора и Црне Горе, коју је млетачка влада организовала за своје потребе, користила бројна приватна лица. Тако су трошкови до краја марта 1579. попели на 2500 дуката годишње и млетачка влада је образовала посебну комисију да испита злоупотребу преноса државне поште, Глигор Станојевић, „Два уговора о преносу млетачке поште од Венеције до Цариграда преко Котора и Црне Горе у 16. вијеку“, *ПТТ Архив XII*, (Београд: ПТТ Музеј), 1967; 11.

¹⁵ (ASV), *Senato Mar. vol V*, 3. август 1456, Љубић Шиме, *Лисџине о односијају између јужног славенсџива и Млетачке рејублике X*, (Загреб: ЈАЗУ), 1891; 102-6.

војска је наносила велику штету по Зети а и недалеко од Котора. О томе сведочи и документ по коме млетачки сенат (*siggnoria*) шаље у Цариград, 14. јануара 1460. године, турском цару (*imperatoris Turchoram*), скадарског или которског грађанина (*quod unus civis Catarinus vel Scutarensis*), који је и раније био успешан у дипломатским мисијама да моли да се нереди обуставе и смањи штета¹⁶. Овај податак сведочи и о томе да су поред улоге заштите и одабира писмоноша, људи од поверења, највероватније Которани, имали разне дипломатске мисије.

Привремени мир између млетачког сената и Турака, који је склопљен 25. јануара 1479. године и који је вратио Млетачкој Републици, Грбаљ и Паштровиће и заштитио већ угрожени Котор био је пун несугласица и противречности са обе стране. О опасним и несигурним путевима како за писмоноше, тако и за дипломате, говори и документ из 1497. године у коме млетачки сенат оставља одрешене руке свом секретару да сам изабере пут за Цариград, поморски или копнени, према томе који ће му се учинити сигурнијим.¹⁷ Међутим, и односи са Турцима су били врло колебљиве природе. Тако је током лета 1501. године откривена тајна преписка између четири которска грађанина и Турака. Ова писма је курир два пута недељно носио из Котора у Дубровник.¹⁸

Један од најранијих докумената у коме се спомињу писмоноше, а који наговештава да је већ постојао угодан пренос докумената преко територије Црне Горе, потиче из 1515. године. У њему млетачке власти, преко својих баила у Цариграду, протестују код Порте због насиља Скендер-бега Црнојевића, црногорског санџак-бега. Део који се директно тиче преноса писаних пошиљки гласи: „Приложене одлуке (писма) за нашег баила у Цариграду, које су у обичној форми, пошаљите по куриру који је разборит и упућен у те ствари, а и раније је ишао код нашег баила“.¹⁹ Међутим, конкретне писмоноше се помињу нешто касније иако Станојевић претпоставља да се у писму мислило на Бокелје.

Документ који сведочи о професионалном односу и детаљном утврђивању правила, исплата и свих појединости о преносу службене државне пошиљке преко Котора и Црне Горе за Цариград, потиче из

¹⁶ (ASV), Senato consilii rogatorum, lib. XX, 204, Љубић Шиме, *Листине о одношају између јужног славенства и Млејачке републике* X, (Загреб: ЈАЗУ), 1891; 146.

¹⁷ Велимир Сокол, „Један сувремен извјештај о Црногорцима у служби Венеције у 17. вијеку“, *ПТТ Архив* IX, (Београд: ПТТ Музеј), 1963; 17.

¹⁸ Дабиновић Антон, наведено дело, 64.

¹⁹ Станојевић Глигор, „Два уговора о преносу млетачке поште од Венеције до Цариграда преко Котора и Црне Горе у 16. вијеку“, *ПТТ Архив* XII, (Београд: ПТТ Музеј), 1967; 6.

1535. године.²⁰ То је уговор између млетачког сената и которског племића Трифона Драга (ову дужност пре њега обављао је племић Франческо Сандуд) у коме се он обавезује да ће обезбедити писмоноше и гарантовати сигуран пренос пошиљки. Тако је *шестī верних њоданика* (Петар Гведи, Вуко из Љуте, Радишко из Шпиљара, Драгић Полицер, Михаило Грго и Драгић из Драчевице) *добро обавешћених и сѡсобних*, који су се обавезали да писаним уговором, редовно, *како зими њако и леѡи*, носи дипломатску млетачку пошту и да у зимским месецима добија плату од двадесет и пет дуката, а у летњим (од марта до краја септембра) двадесет. Такође, уговор обезбеђује писмоноше да уколико чекају дуже од петнаест дана на одговор од баила у Цариграду, од истог добијају храну. У уговору се такође прецизира да, уколико неки од наведених писмоноша није у могућности да иде на пут *да се на ѡрво месѡо ѡсѡстави Грк који зна ѡурски језик*, а затим се наводе остале писмоноше по именима и редоследу (Драгић из Драчевице, Горичевић из Кавча, Лакин (Лакић) из Подгорице или његов брат).

Такође, о живој преписци которских провидура и млетачких амбасадора у Цариграду и млетачке владе у Венецији, говоре и подаци који откривају да је у периоду од средине априла до средине октобра 1546. године из Цариграда у Котор упућено пет службених пошиљака са дипломатским извештајима.²¹ Из наведених писама закључује се да су старешине писмоноша имале поуздане људе који су носили писма, али и да су их по потреби или тренутним околностима замењивали и другим особама. Најчешће су ишла по двојица. Међутим, у писму из 29. септембра 1546. године помиње се да је „средином октобра писмоноша био Ђуро Иванов Рашковић са Цетиња који је ишао сам за Цариград“ и добио је од баила „400 аспри као што је био обичај приликом одласка писмоноше из Цариграда за Котор“.²²

Међутим, из сачуваних докумената може се закључити да потпуно безбедне нису биле ни поморске везе којима су венецијанске фрегате пристизале у Котор. У писму аустријском цару 5. априла 1567. године Млечани се жале да су ускоци по ноћи напали командни брод капетана фуста и ранили неколико чланова посаде. Такође, нису били ретки ни на-

²⁰ (-ASV), Senato Mar (- S. Mar) in Registri (-R.) 23, 28 January 1535, наведено дело, 6.

²¹ (-ASV), Archivi proprii Constantinopoli busta (-b), 1-4, Constantinople 13. април 1546, Constantinople 19. август 1546, Constantinople 7. септембар 1546, Constantinople 29. септембар 1546, Constantinople 20. октобар 1546, Станојевић Глигор, „Прилози за проучавање поштанске службе у нашим земљама за време Млечана“, *ПТТ Архив* XVII, (Београд: ПТТ Музеј), 1973; 182.

²² Исто.

пади на службене венецијанске фрегате. О једном таквом нападу ускоци су напали фрегату која је преносила дипломатску пошту и однели су све са брода. „Република је протестовала код цара позивајући се на суверенитет `јер се ради о слободи једног владара да може сад овом, сад онемо упутити своја писма“.²³

Уговор из 1573. године говори о томе да Иван Болица званично преузима дужност да обезбеђује фрегате које преносе службену млетачку пошту као и копнени пренос од Котора до Цариграда. Поред бројних прецизираних детаља (исплата, рокова за пренос пошилики, награда уколико пошилика стигне раније) Болица се обавезује да неће на фрегату укрцати ниједну другу робу осим службене пошилике. Овај документ се састоји из писменог предлога Ивана Болице као и одговора млетачког сената који потврђује наведено у писму са једном изменом. Сенат ослобађа обавезе Болицу да плаћа (48 талира) кројача из Котора, који је у увоштеном платну ушивао писма, и ту дужност пребацује на которског провидура.²⁴ Овај уговор говори и о добро уређеном преносу службене поште преко турске територије, у сарадњи са турским поданицима, у коме стоји одломак: „Исто тако да се годишње плаћа 50 талира тројници кнезова из Црне Горе, турским поданицима, чија је дужност да прате момке и чувају их од зликоваца, да би могли проћи сигурно и без опасности“.²⁵ Међутим, по једном документу из 1577. године, млетачки поштоноша, Раде Црногорац, пао је у руке скадарском паши. Након што је успео да побегне из турске тамнице, као заробљеник је провео још шест година на млетачкој галији, и коначно био ослобођен.²⁶

Следећи уговор из 1578. године говори о потписаном договору између млетачких представника у Котору и Црногораца (старешина и момака племена). Уговором је одређено да се старешини и момку који иде са њим и носи пошту у Цариград, од септембра до марта исплаћује по двадесет талира за свако путовање од Котора до Цариграда и назад, а од марта до септембра по петнаест. Такође, у уговору се напомиње, ако пошта стигне раније, (време није прецизирано) да се да неки новац као награда (такође није прецизиран износ али се претпоставља да је овај

²³ (ASV), S. secr. R. 75, 5. април 1567 и 5. јул 1567, Станојевић Глигор, *Сењски ускоци*, (Београд: Војноиздавачки завод), 1973; 86.

²⁴ Уговор који је саставио Иван Болица са детаљима организације и преноса поште, (ASV), S. Mar. R. 44, 20. децембар 1573, Станојевић Глигор, „Два уговора о преносу млетачке поште од Венеције до Цариграда преко Котора и Црне Горе у 16. вијеку“, *ПТТ Архив XII*, (Београд: ПТТ Музеј), 1967; 9-11.

²⁵ Исто.

²⁶ Станојевић Глигор, „Из историје Црне Горе у 16. и 17. вијеку“, *Историјски записи* 15, (Титоград: Историјски институт Црне Горе), 1959; 346.

систем рада већ био уходан тако да зато нема прецизнијих података поводом ових детаља). Даље се уговором предвиђа да се тројици кнезова који се брину за пролаз писмоноша преко њихове територије (Црне Горе) и који их прате исплаћују по педесет талира годишње. Такође, Шпиљарима који позивају писмоноше из Црне Горе (кад је потребно) одређује се награда од двадесет дуката годишње. Такође, уговором је предвиђено 48 дуката за једног кројача у Котору који шије вреће за писма. До тада се о томе бринула породица Бућа чега се ослобађа и то остаје у надлежности которског провидура. Овај уговор је потврдио млетачки сенат.²⁷

Међутим, поред Котора важну улогу у млетачкој дипломатији одиграли су и Паштровићи који су представљали гранично подручје млетачких поседа са Турцима. Иако су били под управом Котора са извесним самоуправним правима они су повремено слали своје изасланике (*ambasciatori*) у Венецију. Обично су бирани најугледније личности које су имале искуства у таквим дипломатским мисијама. Тако су настали бројни вредни документи који говоре о историји тог веома бурног периода али и појединачним људским проблемима и бригама. Документ из 6. марта 1584.²⁸ године помиње три амбасадора (*Gerolamo Bucchia, Francesco Drago, Triphon Bolizza*)²⁹ који су ишли пред Млетачки сенат са захтевима свог народа. Такође, документ из 31. октобра 1587. године под тачком 5 наводи молбу Паштровића да им сенат, поред уобичајених 200 дуката годишње, одобри још 200 дуката како би могли да плаћају своје страже, уходе и писмоноше јер су опкољени Турцима који их стално узнемиравају.³⁰

²⁷ (ASV) Senato Mar., f. 72 1578 a XX di settembre in Senato, наведено дело, 347.

²⁸ (ASV) *In Collegio*, 6. март 1584, Станојевић Глигор, „Документи за проучавање друштва Котора, Будве и Паштровића“, *Бока XVII*, (Херцег-Нови: Самоуправна интересна заједница културе и науке Херцег-Нови), 1985; стр. 169. www.bibliotekaherceg-novi.org.rs/PDF/boka_17.pdf. (приступ, 20. август 2009).

²⁹ Трифо Болица, био је богат племић, са јаким пословним везама али је имао и важну дипломатску мисију између Млетака и Турака, о чему говори извештај млетачког баила (*Antonio Erizzo*), писаног у Скопљу 3. јануара 1556, (ASV), *Capi del Consiglio dei Dieci, Lettere di ambasciatori Constantinopoli, busta II, group: Bailo Antonio Erizzo 1555 I 1556, 3 I 1555m*, Храбак Богумил, „Бокељи као набављачи арбанашких житарица 1480-1700“, *Бока XX*, 1988; 95-98. www.bibliotekaherceg-novi.org.rs/PDF/boka_20.pdf. (приступ 20. август 2009).

³⁰ (ASV) *In Collegio*, 31. октобар 1587, Станојевић Глигор, „Документи за проучавање друштва Котора, Будве и Паштровића“, *Бока XVII*, 1985; 170-184. www.bibliotekaherceg-novi.org.rs/PDF/boka_17.pdf. (приступ, 20. август 2009).

Путеви којима су ишле поштоноше су били утврђени, али сметње на њима нису биле ретке.³¹ О проблемима говори и записник начињен у Котору, 25. маја 1586. године.³² На саслушању је био Радо из Брајића, редовни писмоноша који је ишао за Цариград, саслушан по налогу Андреје Габријела, которског провидура а у присуству Звана Болице „изасланика за упућивање писама и фрегата за Венецију“. Радо описује како нигде нису имали проблема са санџак-беговима нити Турцима „путујући сигурно са султановим наређењем“. Међутим, у Подгорици су имали проблема са Турчином Хадром Халихоџићем, који је отварао пакете и проверавао да ли у врећама има још нечег осим писама. У записнику се помиње да су и раније поштоноше имале проблема са истим Турчином у време провидура Дједа.³³ Међутим, писмо из 25. јуна 1594. говори о томе да случајеви отимања поште од стране Турака ипак нису били неуобичајени: „Писмоноше Марко из Брајића, Стефан из Цетиња и Никола из Доброског села кренули су из Цариграда за Котор са поштанском пошиљком. У селу Церовцу, пет дана хода од Котора, турски војници који су ишли на фронт у Угарску отели су један пакет писама приватног карактера“.³⁴

Такође, писмо које је упутио которски провидур Андреа Габријел, баилу 7. јула 1586. године садржи одломак који говори о преносу поште: „Четвртог овог стигли су Иван Вучета из Брајића и Раославац из Улића старешине својих момака, са писмима ваше узвишености од 15. прошлог и три вреће писама за Венецију и једна за овде. Вреће сам уобичајеном пажњом упутио добро обезбеђене, а између осталог посебно сам опремио оне за сињорију и његову светлост (дужда) и наредио власнику фрегате да се о њима посебно брине и добро их обезбеди“. Даље се у писму говори да је пошиљка упућена „ректору Хвара са циљем да их брзо и сигурно достави и објасни му да оне за Крф, како ме ви опту

³¹ У документу из 1548. године, помиње се Радоња из Куча који је са синовима пратио два дана хода писмоноше јер је пут због разбојника био несигуран, (- ASV), Senato Mar (-S. Mar) in Registri (R) 29, 4. август 1548. Понекад су и сами турски функционери отимали млетачку пошту. По документима која су сачувана исти функционер је у току 1551. године чак три пута отимао пошту. (ASV), Deliberazioni Senato Rettori, R. 67, 17. јун 1551, 3. јул 1551, 9. јул 1551, Станојевић Глигор, „Два уговора о преносу млетачке поште од Венеције до Цариграда преко Котора и Црне Горе у 16. вијеку“, *ПТТ Архив XII*, (Београд: ПТТ Музеј), 1967; 8.

³² (ASV), Archivio dei baili veneti à Constantinopoli, b. 303, Станојевић Глигор, „Прилози за проучавање поштанске службе у нашим земљама за време Млечана“, *ПТТ Архив XVII*, (Београд: ПТТ Музеј), 1973; 182.

³³ Исто.

³⁴ (ASV), Archivi propri Constantinopoli, b. 8-10, Котор 25. јун 1594, Станојевић Глигор, наведено дело, 183.

жујете, нису се до сада нашла (...) Пошто је сада стигла фрегата из Венеције са две вреће, упућујем их по двојици уписаних старешина и момцима заједно са једном врећом одавде у којима ће бити један свежањ приватних писама за вас, о чијем пријему ћете ме известити“. Такође у документу из 1586. године помиње се отмица једног пакета писама у близини Подгорице, старешини писмоноша Раду из Брајића.³⁵

О сталном страху од Турака и њиховој колебљивој политици говори документ из 1605. године у коме санцак-бег забрањује Грбљанима (под претњом набијања на колац) да носе млетачку пошту. Током 1608. године, због унутрашњих размирица Климента и Куча, пошта није редовно преношена током целе године. Такође, документ из 1637. године помиње и владика Мардарија који се са сеоским старешинама обавезује да ће гарантовати сигуран пренос млетачке поште.³⁶

Губитак писама, такође, није био редак. Неколико докумената из 1636. године говоре о губитку службене пошиљке у селу племена Дробњаци. У повратку из Цариграда 1636. године, поштоноше су у Дробњацима изгубиле један пакет писама. С обзиром на то да је све указивало да су за нестанак писама криви искључиво Дробњаци, которски провидур је од турских власти енергично захтевао да казне читаво племе. Да би избегли сурову казну, дробњачке старешине су обзанили да ће, уколико се писма не пронађу, стрељати становнике кућа у чијој су близини нестала. Писма су убрзо пронађена, што је дало повода дробњачким главарима да, извињавајући се због немилог инцидента, истакну како кривицу за нестанак писама не треба приписивати њиховом племену него: „злој памети оних писмоноша који су те ноћи спавали наред *Царској друма*“. Овај документ био је упућен которском племићу Звану Болици, а потписале су га старешине племена Дробњаци.³⁷

Которска племићка породица Болица одиграла је веома важну улогу о осигуравању преноса дипломатске млетачке поште за Цариград (*et oltre l'hauer per quarant'anni continui esercitato il carico importante d'ispedir le fregate et le publice lettere per Constantinopoli*). О њиховој важности за Млетачку Републику говори и именување Франческа Болице

³⁵ Исто.

³⁶ (ASV), Dalm. rett. Et altri, f. 41, 27 август 1636, 21. новембар 1636, 4. децембар 1636, Станојевић Глигор „Неколико докумената из историје Црне Горе пре почетка Кандијског рата“, *Историјски записи* 18, (Титоград: Историјски институт Црне Горе), 1961, 124.

³⁷ (ASV), Archivi propri Constantinopoli, b. 8-10, Котор 25. јун 1594, Станојевић Глигор, „Прилози за проучавање поштанске службе у нашим земљама за време Млечана“, *ПТТ Архив XVII*, (Београд: ПТТ Музеј), 1973; 183.

(1616), Вићенца Болице (1621) и Николе Болице (1658)³⁸, витезовима (кавалџерима) реда светог Марка. Сва три члана породице Болица били су Которани (*fedelissima famiglia di Bolizza Nobile di Cattaro*) чија је друштвена, политичка и војна улога била веома важна током 16. века.³⁹ У све три дуждеве дукале породице Болица, наглашавају се заслуге појединачних чланова као и читаве породице. Тако се у повељи Франческа Болице, на пример, наглашава да је он увек радио у интересу за добро Млетачке Републике без обзира на личне интересе.⁴⁰

ЗАКЉУЧАК

У периоду честих ратова, куге и глади, Бока Которска је са Црном Гором у својој позадини често била изложена великим разарањима и страдањима становништва. Овај народ, различитих религија, култура и обичаја пронашао је начин да сарађује и да повремено, у периодима мира између племена и великих сила, нађе начин да се избори за сопствени опстанак. Његов добар стратешки положај користиле су велике силе Истока и Запада али и појединци, племићи, племенске старешине и њихови поданици. Пренос млетачке дипломатске поште одвијао се преко которских племића који су посредовали и ангажовали писмоноше из црногорских брдских племена. Ови брдски људи, били су веома способни, храбри и сналажљиви, а њихова улога у брзом преносу и обезбеђивању

³⁸ Никола Антунов (*Nicolo Boliza Grbichich*) је такође као и други чланови породице, радио на осигурању поште из Венеције у Цариград а у другој половини 17. века био је гувернер/надинтендант за погранична подручја с Црном Гором (*soprintendente ai confini del Montenegro*). Никола је био млетачки посланик (1612-1613) али и доушник, у Дубровнику и Дринопољу, који је извештавао о кретањима османлијске војске. Именован је млетачким кавалџером, повељом дужда Ђована Песара (*Giovanni Pesaro*), 12. фебруара 1658, (ASV, 1), Cancelleria inferiore (CI): Cavalieri di San Marco, Privilegi, b. 174, p. 219-220 (12. II 1658), Чоралић Ловорка, „Которски племићи из рода Болица – кавалџери Светога Марка“, *Acta Histriae* 31, (Загреб: Хрватски институт за повијест), 2006; 157.

³⁹ Целокупни преписи повеља (дуждевних дукала) као и оригинална документа о именовању Франческа и Николе, види у Чоралић, Ловорка, „Которски племићи из рода Болица – кавалџери Светога Марка“, *Acta Histriae* 31, (Загреб: Хрватски институт за повијест), 2006. и „Бокељски патрицији у млетачкој војној служби – *Cavalieri di San Marco*“, *Acta Histriae* 16, (Загреб: Хрватски институт за повијест) 2008.

⁴⁰ Његова важна улога огледа се и у залагању на заштити мисионара у северној Албанији (код скадарског паше око 1638. године и пред Портом која је издала наредбу 1639. године којом је мисионарима била гарантована сигурност обављања мисионарског рада). Такође је учествовао и у настојањима ватиканске Конгрегације за пропаганду вере да се за унију придобију црногорски владика Мардарије и пећки патријарх Пајсије. Чоралић, Ловорка, „Которски племићи из рода Болица – кавалџери Светога Марка“, *Acta Histriae* 31, (Загреб: Хрватски институт за повијест), 2006; 155.

поште била је од пресудне важности. Старешине племена су склапале уговоре са которским племићима а повремено и директно са млетачким сенатом. Бројни уговори склопљени у циљу обезбеђивања преноса дипломатске млетачке поште преко Котора за Цариград сведоче о већ устаљеној пракси и путевима којима су ишле писмоноше.

Међутим, унутар самог Котора и околине постојале су бројне несугласице: раскол између католичког⁴¹ и православног становништва, непоштовање пореских обавеза, несигурна трговина, проблем увоза житарица, соли и свећа, крвне освете, сталешка подељеност, колебљивост у припадности турској или млетачкој власти, и слично. У низу најразличитијих размирица локалног становништва говори и писани одговор венецијанског сената, упућен на једну жалбу, Лодовику Бући и Вићенцу Пелгринију, которским представницима, из 11. августа 1600. године, као одговор на писмо пристигло 19. јуна исте године: „Најрадије бисмо вас видели уједињене и спремне да извршавате наређења наших представника који се старају да се све одвија на благодет свих“ (*Che non ci pare tempo al presente di far alcuna innovatione in proposito del consiglio della università di quel fedelissimo popolo*).⁴²

У жељи да обезбеде сигурнији живот и повластице од стране Млетачке Републике, црногорска племена су често преговарала директно са млетачким сенатом, а и посредством которских племића. Старешине и момци који су преносили писма били су у сталној животној опасности. Са једне стране млетачка колебљива политика им је омогућавала да на извесно време осигурају уговором новац неопходан за опстанак (најчешће захтеван у млетачкој валути), а са друге стране их је стално вребала опасност од Турака, такође често веома колебљиве политике. Међутим, упркос бројним невољама наведени документи указују на то да је пренос пошиљки имао одређени уходан ток којим се одвијао и да је упркос спољашњим опасностима две велике силе, а често ометан и унутрашњим, племенским размирицама, омогућавао народу да преживи и задржи своје обичаје и законе по којима се од „старих“ времена руководио.

⁴¹ У прилог томе може се навести део епитафа из цркве *Светиа Клара*, на гробу кавалера Ивана Болице у коме се каже да је покојник био *zelus in propaganda catholica religione*, Милошевић, Милош, *Поморски рајници, џрџовци и мецене*, (Подгорица: ЦИД), 2003; 461.

⁴² (ASV), *In Collegio*, 11. август 1600, Станојевић Глигор, „Документи за проучавање друштва Котора, Будве и Паштровићима“ *Бока XVII*, 1985, 170-184. www.bibliotekaherceg-novi.org.rs/PDF/boka_17.pdf. (приступ, 20. август 2009).

Violeta Cvetkovska Ocokoljić
Tatjana Cvetkovska

ROLE OF KOTOR AND MONTENEGRIN TRIBES IN THE TRANSFER OF VENETIAN DIPLOMATIC MAIL

Summary

This paper deals with the role of Kotor and Montenegro in the transfer of the official Venetian mail, in the period from the 15th to the 17th century. We still don't know enough about the people who passed Venetian diplomatic mail. Data regarding transfer of those shipments were also based on individual contacts or agreements of the few courier associations, heads of the Montenegrin tribes, petitions or complaints addressed to the Senate in Venice. The transfer of Venetian diplomatic mail was transferred through Kotor noblemen who intervened and engaged couriers from the Montenegrin mountain tribes.

Frigates carried the diplomatic mail from Venice to Kotor and then it went further along the well-known continental route, while only in the 16th century the marine postal connection through Kotor to the Levant was organized. These two routes, with especially important role of the Continental route (15th-16th century), were to serve for the transfer of Venetian official diplomatic mail until the late 18th century.